



Óvodapedagógus és gyermek viszonyának vizsgálata egy kapcsolatdiagnosztikai mérőeszköz kísérleti kialakításával – első eredmények

Nász Barbara¹ és Ináncsy-Pap Judit²

¹Eszterházy Károly Egyetem Pedagógiai Kar Gyógynevelési Tanszék
²Debreceni Egyetem Pszichológia Intézet Pedagógiai Pszichológia Tanszék

Absztrakt

Kutatásunkban a gyerek és az óvodapedagógus közötti érzelmi kapcsolat jellemzésének új módszertani lehetőségeit kerestük. Arra kerestünk választ, hogy a gyermek nézőpontjából nézve milyen jellegzetességek ragadhatók meg a gyermekek óvodapedagógushoz való viszonyulását illetően, illetve hogyan és milyen eszközzel válhatnak mérhetővé a kapcsolatra jellemző sajátosságok. Tanulmányunkban egy szimbolikus reprezentációkon alapuló mérőeszköz fejlesztésének első lépéseit és első eredményeit mutatjuk be. Az adatközlőként részt vevő 45 ötéves gyermek válaszai alapján arra következtethetünk, hogy tesztünk alkalmas lehet arra, hogy a válaszminták alapján különböző csoportokat különítsünk el a gyermekek óvodapedagógushoz való viszonyát illetően a kötődés, az önállóság és az elkerülés faktorok mentén. Módszerünk finomításával egy hiánypótló kapcsolatdiagnosztikai eszközt hozhatunk létre, melynek segítségével megismerhetőbbé és segíthetőbbé válhat az óvodapedagógus és gyermek között lévő kapcsolat.

Kulcsszavak: többszörös kötődés, óvodáskor, szimbolikus reprezentációk, kapcsolatdiagnosztika

Bevezetés

Korai életeseményeink képesek nagymértékben befolyásolni életünk további szakaszait. A gyermekkori tapasztalatok szerveződésében, a társas interakciókban különösen kiemelt jelentősége van a gyerek közvetlen családi környezetéből származó személyi kapcsolati rendszernek. Ugyanakkor a család mellett kiemelten fontos szerepet kaphatnak azok a személyek is, akikkel közvetlen és gyakori kapcsolatban áll az egyén, így válhat a gyerekkor meghatározó szereplőjévé, többek között, az óvodapedagógus is. A gyermekek életében egy óvodapedagógus többféle szerepet tölthet be: a két fél között kialakulhat po-

zítív kapcsolódás, de ennek az inverze is megtörténhet, valamint létezik olyan forgatókönyv is, ahol nem történik érzelmi bevonódás a gyermek részéről. A gyermek-pedagógus kapcsolat többféle aspektusból vizsgálható. Jelen kutatásunk fókuszában elsősorban az áll, hogy milyen jellegzetességek ragadhatók meg a gyermekek óvodapedagógushoz való kötődését illetően, illetve hogy hogyan tehetők mérhetővé ezek a sajátságok. A kötődés témája a fejlődéslektan számos problémájával összefüggésben régóta jelen van a hazai kutatási gyakorlatban (.például Zsolnai, 1989; Inántsý-Pap & Máth, 2004; Tóth & Gervai, 2005; Tóth, Regényi, Takács & Kasik 2009). Kutatásunk elsősorban arra vállalkozik, hogy a gyerekek és óvodapedagógusok közötti érzelmi kapcsolat jellemzőinek vizsgálatában új lehetőségeket találjon.

Szakirodalmi áttekintésünk fókuszába a kötődéssel kapcsolatos elméleteket és vizsgálatokat, valamint az óvodáskori jellemzők bemutatását helyeztük.

A kötődésemletről általánosságban

Bowlby (1973), a kötődésemlelet megalkotója, a korra jellemző szemléleti kereten túllépve szakított a kötődés érdekszeretet-alapú megközelítésével. A kötődést – a táplálkozástól teljes mértékben független – motivációs bázissal rendelkező rendszerként definiálta, amely a törzsféjlődés során a gyermek túlélésének biztosítására alakult ki (magyarul összefoglalásként Péley, 2000).

A kötődési rendszer célja, hogy szabályozza azokat a viselkedéseket, melyek a kötődési figurával kapcsolatos közelséget fokozzák olyan helyzetekben, amikor stresszt érzékel a csecsemő. A kötődési viselkedés adaptív, veleszületett elemei (például a sírás, a szociális mosoly, a megkapaszkodási reflex) fenyegető helyzetben (a gondozótól való szeparálódás esetén) aktivizálódnak, s gondozói közelséget, gondoskodást váltanak ki. A kötődési és gondozói viselkedés egymás komplementereiként, interaktívan működnek.

Pszichés szempontból a kötődés a biztonság keresését, ezen keresztül pedig az érzelmi regulációt szolgálja, amelynek kezdeti szakaszában az anya vagy gondozó tölti be a feszültségszabályozó szerepét, és csak fokozatosan alakul ki a belsőleg motivált érzelmi szabályozás pszichés mechanizmusa, illetve ennek mentális reprezentációja. Bowlby azt feltételezte, hogy a kötődés folyamatában különböző reprezentációk alakulnak a gyermekben a szelfről, a gondozóról és magáról a szülő-szelf diádról. A tapasztalatok összefüggő rendszerének internalizált változatait belső munkamodellnek nevezte. A belső munkamodell a kötődésemlelet szerint stabilitást mutat az egyén élete során, azonban dinamikus működésének köszönhetően, kiegészülve a kapcsolati élményekből származó tapasztalatokkal adaptálódik a változásokhoz (Hámori et al., 2016). Jelen kutatás témája szempontjából kiemelendő, hogy a korai kötődési kapcsolat tapasztalatainak reprezentációi generalizálódhatnak az egyén későbbi, hasonló típusú kapcsolataira is, beleértve a közvetlen családi környezetet kívüli jelentős személyekkel (például pedagógussal) kialakuló kapcsolatokat is (Cassidy, 2016).

A kötődés óvodáskori jellegzetességei

Csecsemőkorban és az azt közvetlenül követő szakaszban a kötődés elsődleges célja a veszélyforrásokkal szembeni védelem elérése. A szakasz általános viselkedéses jellegzetessége a közelségkeresés, ennek révén pedig a biztonságérzet fokozása (Inántsyt-Pap, 2009).

Bowlby (1973) szerint, ha ebben a szenzitív periódusban a gyermek sikeres kötődési kapcsolatot tud kialakítani, akkor a későbbi életszakaszokban a kötődés jelentősége csökkenhet. Mások azonban (Sroufe, 1983; Cicchetti et al, 1990) amellett érvelnek, hogy a kötődés jelentősége nem változik a különböző fejlődési szakaszokban, azonban a kötődés organizációja, szerveződésének jellege módosul.

Cicchetti és munkatársai (1990) három domináns területet neveznek meg, melyek fejlődése összefüggést mutat a kötődés szerveződésével: a tér, az idő és a kapcsolati dimenziók. A mozgásfejlődésben mutatott változások lehetővé teszik, a Bowlby által is definiált, a kötődési rendszer mellett működő, explorációs rendszer aktivizálódását: a motoros és mozgásos fejlődésnek köszönhetően a gyermek képes lesz térben és időben is távolabb kerülni gondozójától, felfedezni a környezetét, azonban a veszélyelkerülés tekintetében még nem mutatkozik teljesen önállóan.

Az óvodáskori kognitív és érzelmi változások több aspektusból tekintve is jelentősek, s a kötődési rendszerre is hatással vannak. Kognitív szempontból több területen is nagy léptékű változások mutatkoznak: a perspektíva felvétel kialakulása, ugrásszerű változások a nyelvi fejlődés tekintetében, illetve a kommunikációs jellegzetességeket illetően, valamint az én és a másik megértésének képessége is differenciálódik (Marvin & Britner, 1999). A tudatelmélet kialakulása is nagyjából a negyedik, ötödik életévre tehető. Vagyis ekkor lesz képes arra a gyermek, hogy mások mentális állapotairól gondolkodni tudjon (Astington, 1993). Mindezek alapját adják annak, hogy a magától eltérő tudati állapotokat képes másoknak tulajdonítani. Azzal, hogy belátást nyer a másik személy, például a szülő motivációiba, érzelmeibe, egy sokkal összetettebb társas kapcsolati viszony kialakulására nyílik lehetőség (Inántsyt-Pap, 2009). A szülő-gyermek kapcsolat vonatkozásában bekövetkező változások a viszony alapvető jellegét érintik, amit Bowlby partnerszerű kapcsolatnak nevez.

A partnerség az óvodába kerüléssel a kortárskapcsolatok területén is érvényesül, de a felnőttek oldaláról támasztott szociális elvárásoknak való megfelelés is egy új dimenzió lehet a gyermek életében (Inántsyt-Pap, 2009).

Többszörös kötődés

A kötődéelmélet szerint az egyén életében, az elsődleges gondozón kívül, más kötődési személyek is jelen lehetnek. A kötődési figurák hierarchiába rendeződnek, ami a személyek eltérő fontosságát jeleníti meg. Ezt elsősor-

ban az együtt töltött idő, a kapcsolat és a gondozás minősége, és a gondozó érzelmi válaszkészsége határozza meg (Cassidy, 2016; Inántsý-Pap, 2020). Bowlby monotrópiának nevezi azt a jelenséget, amikor a gyermek fenyegető helyzetekben az elsődleges kötődési személyt, aki általában a szülő, preferálja a többiekkel szemben (Ainsworth, 1964; Bowlby, 1982). Jelentős másikként, potenciális kötődési személyként, azonban a pedagógus is szerephez juthat a gyermek életében. A monotrópia értelmében, a pedagógus mint másodlagos kötődési személy értelmezhető. A legtöbb vizsgálat, amely a pedagógusok és a gyerekek között kialakuló kötődéssel foglalkozik, a kapcsolat szorosságát emeli ki, ami a viszony melegségében és a nyílt kommunikációban jelentkezik. A gyermek nézőpontjából tekintve a kapcsolat szorossága azt mutatja meg, mennyire érzi magát biztonságban a pedagógus mellett, valamint hogy számíthat-e támogatására, védelmére (F. Lassú, 2011). Egy iskolai előkészítőben végzett vizsgálatban azt találták, hogy amennyiben a pedagógus megfelelő érzékenységgel reagált a gyermekekre, úgy képes volt megakadályozni a kötődési zavarok átvitelét a pedagógus-gyermek kapcsolatra, azaz a belső munkamodell átprogramozására. Fontos kiemelni, hogy a pedagógus személye csak akkor jelenhet meg protektív faktorként, ha a kapcsolat diákként működik, azaz a pedagógus nem általánosságban mutat érzékenységet, figyelmességet a csoportba járó gyerekek felé, hanem specifikusan az adott gyermekhez szól az odafordulása (F. Lassú, 2011).

A pedagógusokhoz való kötődés kérdése iránt hosszú ideje jelentős tudományos érdeklődést mutatkozik. Az elmúlt közel húsz évben, a pedagógus és gyermek közötti kapcsolatot a kötődélmélet kontextusában több szempontból is vizsgálták. Nagy hangsúlyt helyeztek a gyerekek szüleikhez, illetve pedagógusaihoz való kötődésének összefüggésvizsgálatára, a pedagógusok szerepére a veszélyeztetett gyerekek esetében, illetve a pedagógus és gyermek közötti kötődés következményeire (Verschueren & Koomen, 2012). Pianta & Steineberg (1992) vizsgálataik során a pedagógushoz való kötődés és az iskolai teljesítmény között találtak összefüggést.

Az óvodapedagógusokhoz fűződő kötődéssel kapcsolatban is lényeges kutatások születtek az elmúlt években. Van Ijzendoorn és munkatársai (1992) kísérletükben három- és ötéves gyerekeket vizsgáltak *idegen helyzetben*. A vizsgálat során egy idegen személyhez, illetve a pedagógushoz való viszony jellegzetességeit kutatták és azt találták, hogy az idegen felé nem, azonban a pedagógus irányába kötődéses viselkedést mutattak a kísérleti személyek. Howes & Ritchie (1999) három- és ötéves gyermekek viselkedéses jellemzői és a pedagógussal való interakcióik alapján sorolták csoportba a gyermekeket, a klasszikus kötődési típusoknak megfelelően. Az óvodapedagógusokhoz való kötődés iskolai következményeit vizsgálta Commodori (2013). Kutatásában összefüggést mutatott ki az óvodapedagógushoz való biztonságos kötődés és az iskolaalkalmassághoz szükséges pszichomotoros készségek, a nyelvi fejlettség és a tanulási nehézségek kockázata között. Veríssimo és munkatársai (2017) 52 portugál óvodással történő vizsgálatának

eredményei azt mutatják, hogy a pedagógushoz való biztonságos kötődés szorosan korrelál a verbális intelligenciaszinttel.

A fõnt említett tanulmányok sokféle szempontból, sokféle kontextusban vizsgálják a pedagógushoz való kötődés ismérveit, jellegzetességeit. Jelen kutatásunk a mérőeszközök palettájának bővítésével hozhat újszerű megközelítést, s járulhat hozzá további eredmények eléréséhez a gyermekek és az óvodapedagógusok közötti kötődéses kapcsolat megismerésében.

A kutatás célja, kérdései

Kutatásunk középpontjában az óvodapedagógus és a gyerekek kapcsolati jellemzőinek vizsgálata állt a gondozóval való kapcsolat legfontosabb dimenziói, a kötődés, önállóság és elkerülés szempontjából. A gyermek és az óvodapedagógus kapcsolatát a gyermek nézőpontjából közelítettük, az óvodapedagógusok szempontját nem elemeztük. Kutatásunk jelenlegi szakaszában csak az óvónókhöz való viszonyt vizsgáltuk, nem tértünk ki a gyerekek férfi óvodapedagógusokkal való kapcsolatára, illetve a válaszokat sem kategorizáltuk nemek szerinti megoszlásban. Az óvodapedagógus szakmában fõlreprezentált a nõk jelenléte, vizsgálati mintánkban sem talákoztunk férfi óvodapedagógussal, így eredményeink az óvónó és a gyermek viszonyában értelmezendõek. Jelen vizsgálatunkra kísérleti konstrukcióként tekintünk, az egyéb változók – például a nemek jelentõsége a pedagógushoz való kötődés esetében – bevonása és elemzése a kutatás egy következõ fázisában lehet esedékes. Kutatásunk alapvetõen kétdimenziós: egyfelõl az általunk kialakított mérőeszköz alkalmazhatóságát vizsgáltuk, azaz, hogy alkalmas-e az eszközünk arra, hogy differenciálja az öt éves gyerekeket az óvodapedagógushoz fűzõdõ viszonyuk kötődéses jellemzõi alapján; illetve, hogy vizsgálhatóak-e a pedagógussal való kapcsolatfelvétel során, a kötődés aspektusából mutatott, egyes gyerekekre jellemzõ preferenciák.

A kutatás módszerének és eszközeinek bemutatása

Az óvodapedagógus és a gyermekek kapcsolatának vizsgálatára egy szimbolikus reprezentáción alapuló mérőeszköz kísérleti kialakítására törekedtünk. A korai életszakaszban a viselkedéses megnyilvánulásokról szűrhetõ le a gondozási tapasztalatok alapján létrejövõ, kötődéshez kapcsolódó belsõ reprezentáció. A szimbolikus reprezentáción alapuló eljárások a késõbbi életszakaszokat célozzák, és azt feltételezik, hogy ahogyan a korai szakaszban a viselkedésbõl, úgy a késõbbiekben pedig a szimbolikus tevékenységet közvetítõ struktúrák által közvetítõdnek a kötődésmintázatok (Inántsyt-Pap, 2009). Az eszköz létrehozásakor a gondozó és a gyermek közötti kötődés mérésére leggyakrabban alkalmazott projektív módszertan képezte a kiindulási alapot.

Módszertani elõképként Slough & Greenberg (1990) által kialakított Szeparációs Szorongás Teszt seattle-i változata (továbbiakban SAT) szolgált.

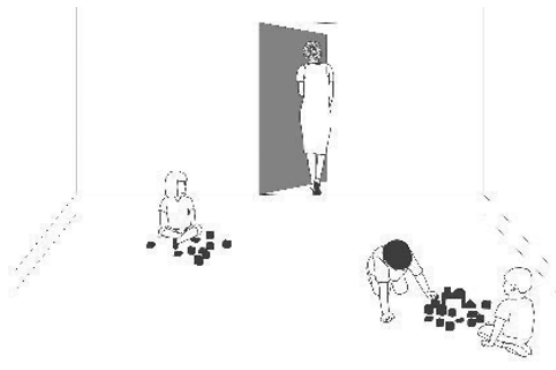
Ebben az eljárásban a szülőkhoz való kötődés belső munkamodelljét projektív módon, képekre adott válaszok alapján tárják föl. A képek jellegzetes szeparációs helyzeteket jelenítenek meg, melyben az egyik szereplő a gyermek, míg a másik a kötődési személy (egy vagy mindkét szülő). A teszt hat szeparációs – három enyhe és három súlyos – helyzetet mutat be, kódolási rendszere pedig az ötéves gyerekek válaszreakcióinak értékelésére szolgál. A teszt magyar változatának ismertetése és vele kapcsolatos vizsgálat Inántsý-Pap Judit és Máth János (2004) munkájában olvasható.

Jelen vizsgálatban a SAT analógiájaképpen egy új, óvodai szituációra illesztett tesztváltozatot hoztunk létre, megtartva az eredeti teszt alapvető jellegzetességeit (projektív, nondirektív) és kiértékelési struktúráját. Mérőeszközünk hat rajzolt képet tartalmaz, amelyek különböző óvodai szituációkat mutatnak be. A képeket a megjelenített helyzetek alapján enyhe vagy súlyos minősítéssel láttuk el. Ehhez tízóvodapedagógust kértünk meg, hogy kategorizálják a képeket, aszerint, hogy mennyire tekintik a helyzeteket a gyermek számára súlyosabb vagy enyhébb fokban megterhelőnek. Válaszaik alapján az alábbiak szerint alakultak a kategóriák: az 1., 2. és 4. kép súlyos, míg a 3., 5. és 6. kép enyhe jelzést kapott.

A képek két verzióban készültek, egy sorozat a lányoknak, egy a fiúknak. A két sorozat képei lényegében ugyanazokat a helyzeteket ábrázolják, csupán szereplők vannak kicserélve. A képek létrehozásában Kiss Annamária, grafikus volt segítségünkre.

A képeken látható jelenetek a következők voltak:

1. Az óvodapedagógusnak el kell mennie két napra és egy másik óvónénit kér meg, hogy menjen be a gyerekekhez.
2. A kisfiú/kislány elesik az óvoda udvarán és vérzik a lába.
3. Az óvodapedagógus kirándulni viszi a gyerekeket a parkba és megkéri őket, hogy játszanak egyedül, mert szeretne beszélgetni egy másik óvónénivel.
4. Az óvodapedagógus elutazik két hétre, előtte ajándékot ad a gyerekeknek.
5. A kisfiú/kislány kiönti a kakaót a csoportszobában az asztalterítőre.
6. Az óvodapedagógus kimegy a teremből, a gyerekeket egyedül hagyja. (1. kép)



1. kép

*Az óvodapedagógus elhagyja a helyiséget, a gyerekek magukra maradnak
(Forrás: Kiss Annamária, 2018)*

A tesztfelvétel körülményei

A tesztfelvételre egyénileg, négy szemközti helyzetben került sor a tesztet felvevő kutató és a gyermek részvételével. A képek bemutatása előtt egy rövid értelmező üzenetet, helyzetleírást is megfogalmaztunk, amely így hangzott:

„A gyerekek sok időt töltenek az óvodában a többi gyerek és az óvónéni társaságában. Néha azonban az óvónéninek el kell mennie egy kis időre. Szeretnénk megtudni, hogy a gyerekek hogyan érzik magukat ilyenkor. Van, aki vidám, van, aki dühös, mások jól érzik magukat. Szeretném, ha segítenél nekem megtudni, hogyan érzik magukat a gyerekek. Képeket fogok neked mutatni és kérdezni fogok.”

Ezt követően került sor a képek egyenkénti bemutatására. A hat képet mindig a fenti (a jeleneteket ismertető részben látható) sorrendben mutatuk be. Minden egyes kép esetében elmagyaráztuk a képen látható helyzetet, majd három kérdést tettünk föl a gyerekeknek:

- Hogyan érzi magát a kislány/kisfiú? (aki a képen látható)
- Miért érzi magát így ez a kislány/kisfiú?
- Mit fog csinálni a kislány/kisfiú?

A kérdések feltevésékor E/3. személyű, nondirektív formulát használtunk, elősegítve a projektív identifikáció lehetőségét, bízva abban, hogy ezáltal őszintébb, valóságghűbb választ kapunk a gyerekektől. Ez a fajta távolítás, illetve a mérőeszköz sajátosságából fakadó jelképeség, lehetőséget ad a gyermek kötődéses jellemzőinek megismerésére is.

Teszteredmények kiértékelése

A teszteredmények kiértékeléséhez a SAT értékelési struktúráját vettük alapul. A kötődésmélet alaptézisét figyelembe véve, azt mondhatjuk, hogy ha a gyermek egy reagáló és hozzáférhető modellt alakít ki a gondozóról, akkor könnyebb helyzetekben önállóságot mutat és nem érzi rosszul magát, míg nehezebb helyzetekben kifejezi aggodalmát, szomorúságát a helyzettel kapcsolatban. A bizonytalanul kötődő gyermek ezzel szemben többféle módon reagálhat, például logikátlanul beszél vagy például nem hajlandó a szeparációt tudomásul venni (Inántsý-Pap, 2009). Ugyanezt feltételeztük az óvodapedagógussal való kapcsolat vonatkozásában is.

A képekre adott válaszokat alapvetően három dimenzió alapján értékeltük, mind a szeparációs, mind a problémafókuszú helyzetek esetében:

1. Kötődésösszetevő: mennyire képes a gyermek kifejezni a problémákkal, illetve szeparációval kapcsolatos szükségleteit
2. Önállóságösszetevő: mennyire képes a gyermek önállóan kezelni a problémahelyzeteket, szeparációs helyzeteket, illetve mennyire képes az ön-bizalom kifejezésére.
3. Elkerülésösszetevő: milyen mértékben kerül a gyermek a szeparációs helyzetek megbeszélését.

A szeparációs helyzetek kiértékelésének struktúrája

A hat képből összesen négy mutatott be szeparációs helyzetet, melynek analízisében a SAT instrukcióit követtük, mind a kategorizálásban, mind a pontozásban, mely az alábbiak szerint alakult.

A válaszokat elsőként az alábbi öt kategória egyikébe soroltuk:

- Kötődés: a válaszok fókuszában a szeparáció áll, például „Rosszul érzi magát, mert elmegy az óvónéni, játszani fog.”
- Önállóság: a válaszok fókuszában nem a szeparáció áll, azaz például az egyedüllet élvezete, vagy a kép egy másik jelentős eleme, például: „Jól fogja érezni magát, mert a parkban lehet játszani, labdázni fog.”
- Elkerülő: azok a válaszok tartoznak ide, amelyek esetében nem kapunk válaszokat, hiányos válaszokat kapunk vagy oda nem tartozó témákról beszél a gyerek, például: „Rosszul érzi magát, mert egyedül van, nem tudom, hogy mit fog csinálni.”
- Kötődés/önálló: mind a kötődés, mind az önállóság elemei fellelhetők a válaszokban, például: „Rosszul is érzi magát, meg jól is, mert az óvónéni elutazik, de kap tőle ajándékot. „Játszani fog egy másik társsal és keresni fog egy másik óvónénit.”
- Egyéb: azok a válaszok tartoznak ide, melyekben tetten érhető a szorongás, vagy más, normától eltérő zavarodott tartalom, például: „Játszós kedvében van, mert elmúltak a bajok, játszani fog.”

A képek esetében egy fő kategóriába soroltuk a választ: mindhárom kérdést figyelembe véve. Az első kérdésre (*Hogyan érzi magát a kisfiú/kislány*) adott válasz, az érzés színezetét jelöli, vagyis: pozitív, negatív vagy vegyes; a második kérdés (*Miért érzi magát így?*) az érzés magyarázatára ad választ; a harmadik kérdés (*Mit fog csinálni?*) pedig a helyzettel való megküzdést fogja jelölni.

Miután megtörtént a besorolás, az öt fő kategória után a válaszokat a SAT valamelyik alkategóriába helyeztük, ennek segítségével a gyerekek válaszait tovább tudtuk árnyalni. A végső értékelésben pedig, a válaszok megoszlása alapján, a különböző alcsoportokra adható pontértékek összesítése történt, a kötődés, önállóság, elkerülés dimenziói alapján.

A problémafókuszú helyzetek kiértékelésének struktúrája

A problémafókuszú szituációk értékelésében kevesebb alcsoporttal dolgoztunk, mint a szeparációs helyzeteket illetően. Tesztünk egy súlyos és egy enyhe problémafókuszú helyzetet tartalmaz. Ahogyan a szeparációs helyzetek esetében is, úgy itt is azt az analógiát alkalmaztuk, hogy a súlyos helyzet a kötődéses motívumokra, míg az enyhe helyzet az önállóság jellegzetességeire fókuszál. Összességében itt is a kötődés, önállóság és elkerülés dimenziókban gondolkodtunk, de a helyzetek sajátosságainak, illetve a vizsgált mintában kapott válaszok jellegzetességeinek figyelembevételével csökkentettük az alcsoportok számát. Ezek alapján az alábbi kategóriákat alakítottuk ki:

I. Kötődéskategória

Tipikus kötődésnek minősítettük azokat a válaszokat, ahol negatív érzésválaszt ad a gyermek, indoklásként a problémát nevezi meg, a problémahelyzet megoldásában pedig az óvodapedagógus segítségére hagyatkozik a gyerek. Például, „Oda fog menni az óvónénihez és bekenik varázskrémmel.”; „Az óvónéni felveszi és ezután lepihen.”; „Jön az óvónéni és feltörli.”

II. Önállóságg kategória

Tipikus önállóságnak minősítettük az olyan helyzeteket, ahol negatív érzésválaszt ad a gyermek, indoklásként a problémát nevezi meg, a problémahelyzet megoldására pedig olyan választ ad, ami a gyermek önállóságáról tanúskodik. Például, „Rosszul érzi magát, mert elesett, föl fog állni.”; „Rosszul érzi magát, mert kiöntötte a kakaót, fel fogja törölni.”

Alacsony önállósággként definiáltuk az olyan válaszokat, ahol a gyermek negatív érzésválaszt ad, melyet a problémahelyzetnek titulál, de megoldásként nem értelmezhető választ ad, vagy nem ad választ. Például, „Rosszul érzi magát, mert kiöntötte a kakaót, nem fog csinálni semmit.”

III. Szorongókategória

Szorongó válaszként kezeltük azokat a feleleteket, ahol a gyerek válaszaiból a szorongás vagy a félelem jelei szűrhetők le. Teljes válaszokról van szó, vagyis az érzés, annak indoklása és a helyzet megoldására utaló magatartás is szerepel a válaszban, azonban a szomorúság helyett inkább a rémültség, ijedtség tükröződik. Például, „Fél, hogy mérges lesz az óvónéni, mert kiöntötte a kakaót, bocsánatot fog kérni az óvónénitől.”; „Rosszul érzi magát, mert megbüntetik, sírni fog.”

IV. Elkerülőkategória

Elkerülő válaszként értelmeztük, hasonlóan a szeparációs helyzetekéhez, azokat a válaszokat, amelyek hiányosak voltak vagy oda nem illő helyzetekről szóltak. Például, „Rosszul érzi magát, mert fáj a lába, nem tudom, hogy mit fog csinálni.”

Természetesen a problémahelyzetekben mutatott elkerülésre utaló jellegzetességeket is pontosítottuk, a SAT instrukciói alapján, azaz a különböző alkategóriákhoz tartozó pontszámok szerint.

A mintavételi eljárás bemutatása

Vizsgálatunk alapvető célja egy olyan mérőeszköz kísérleti kialakítása, amely az óvodapedagógus és a gyerek viszonyának kötődéssel kapcsolatos jellegzetességeit helyezi fókuszba. Ezt a célt vettük alapul a mintavételi eljárás során is, vagyis jelen kutatás fókuszában nem a reprezentativitásra való törekvés állt, hanem egy olyan elemszámú minta kialakítása, amely alkalmas arra, hogy az alaptéziseinket megvizsgálhassuk. Kutatásunk tulajdonképpen pilotvizsgálat, amely megalapozhat egy későbbi, reprezentatív mérést is.

A vizsgálatot 2018 decemberében kezdtük és 2019 februárjában fejeztük be, az egyik megyeszékhely és vonzáskörzetének néhány óvodájában vettük föl a tesztet, hólabda mintavételi technikát alkalmazva. A tesztek fölvétele során az etikai irányelveket szem előtt tartottuk, mivel a vizsgálatunk célcsoportját az ötéves gyerekek képzik, így szülői beleegyezéssel, illetve az óvodapedagógus hozzájárulásával végeztük a vizsgálatot.

A minta bemutatása

Vizsgálatunkban 45 ötéves (azaz az ötödik életévét betöltött, de a hatodikat el nem érő) gyerek vett részt, 29 lány és 16 fiú, a vizsgálatban való részvétel anonim módon zajlott, a gyerekek nevét sehol nem tüntettük föl, helyette kódokat használtunk. A gyermekek kiválasztásánál egyedüli szempontként azt vettünk figyelembe, hogy legalább ötévesek legyenek. Az életkor pontos betartása a SAT egyik alapvető instrukciója, hiszen a gyermekkori fejlődés intenzív, azaz egy négyéves és egy hatéves az ötéveshez képest jelentős

különbséget mutat akár kognitív, akár affektív szempontból. A tesztfelvétel 27 óvodában történt, összesen tehát 45 gyerek 27 óvodapedagógushoz való viszonyának felmérését végeztük el. Mind a 27 óvodában női óvodapedagógussal találkoztunk, így nagyon fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a vizsgálatunk az ötévesek és a női óvodapedagógusok, vagyis az óvónők közötti kötődéses kapcsolatról adhat információkat – a férfi óvodapedagógusokhoz való kötődés vizsgálatára nem nyílt lehetőségünk.

Az eredmények bemutatása

A gyerekek válaszainak rögzítése után elvégeztük, a fõnt bemutatott metódus alapján, a kódolást, majd a kódolt adatokkal dolgoztunk tovább. Ezen adatok fontosabb statisztikai mutatóit tartalmazza az 1. táblázat.

1. táblázat

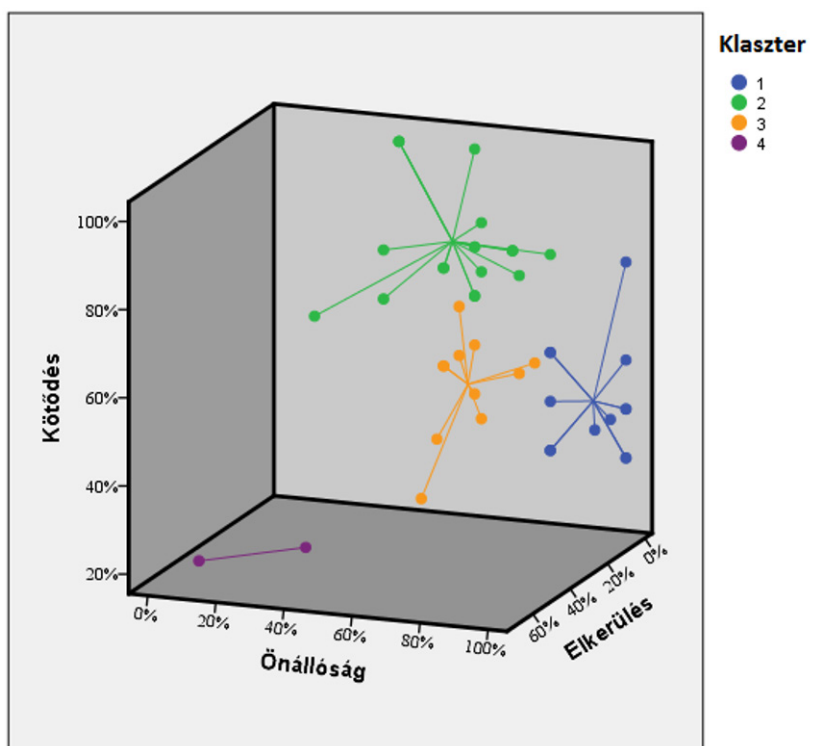
Az adatok főbb statisztikai mutatói

| Faktor | N | Min. | Max. | Átlag | Szórás | relatív átlag | relatív szórás |
|-----------|----|------|------|-------|--------|---------------|----------------|
| Kötődés | 45 | 5 | 12 | 8,44 | 1,95 | 60,5% | 23.1% |
| Önállóság | 45 | 4 | 12 | 8,73 | 2,1 | 64,0% | 24.1% |
| Elkerülés | 45 | 6 | 14 | 7,00 | 1,63 | 8,1% | 23.3% |

A kötődés faktorra adható maximális pontszám 12, a minimális pedig 3. Összesen három gyermek kapott maximum pontszámot erre a kérdéskörre és nem volt egyetlen olyan sem, aki csak a minimumot érte volna el. A kapott pontszámok átlaga a kötődés dimenziójában 8,44, melytől a kapott pontszámok átlagosan 1,95 ponttal térnek el. Az önállóság dimenzió pontozási rendszere megegyezik a kötődésével, vagyis a maximum pontszám itt is 12, a minimum pedig 3. Az önállóság faktorra hat gyerek kapott maximális pontszámot, minimum pontszám ebben a kategóriában sem fordult elő, a legkevesebb szerzett pont 4 volt. Az átlag (8,73) és szórás (2,1) értékek közel azonosak a kötődés faktorhoz. Az elkerülésfaktor pontozása más szabályok alapján történt, mint a kötődés és elkerülés esetében, így az itt kapható maximum 18, a minimum pedig 6 pont volt. Maximum pontszámot egyik válaszadó sem kapott, viszont a gyermekek több mint fele, összesen huszonöt, minimum pontot szereztek az elkerülés kategóriában. Az átlag, a fenti eltérések ellenére, alacsonyabb, mint a másik két faktornál, 7 pont, és a szórás is alacsonyabb.

A táblázatban a faktorok relatív átlaga és szórása az eltérő skálák miatt szerepel, amelyet úgy kaptunk meg, hogy mind a három skálát azonos terjedelemre vetítettük (0-100%), így kirajzolódik a relatív szórások hasonlósága és az elkerülés faktor átlagának jelentős eltérése.

Kutatásunk fő kérdése az volt, hogy vizsgálhatóak-e az óvónővel való kapcsolatfelvétel során, a kötődés aspektusából mutatott, egyes gyerekekre jellemző preferenciák. A kérdés megválaszolásához a kapott válaszmintákból Ward-módszerrel klasztereket képeztünk. A klaszterezéshez a kötődés, önállóság, elkerülés pontszámokat sztenderdizáltuk, hogy azonos skálán és tulajdonságokkal rendelkezzenek, így elkerülve a különböző faktorok eltérő súlyozását. A kialakított klaszterek számát négyben határoztuk meg. Az így képzett klasztereket szemlélteti a lenti háromdimenziós ábra relatív skálaléptékében. (1. ábra)



1. ábra

A klaszteranalízis során kialakult csoportok

A klaszterbe kerülés szelekciós kritériumai nem maradéktalanul egyértelműek, de néhány szabályosság azonosítható: Az 1. klaszterrel kapcsolatban megállapítható, hogy minimum 10-es önállóság pontszám, maximum 10-es kötődés és 8-as elkerülés pontszámúak a tagok. Az 1. klasztert ezek alapján *inkább önállóság dominanciát mutató* csoportnak neveztük, melybe 13 gyermek került.

A 2. klaszterbe kerüléshez minimum 9-es kötődés és maximum 10-10 önálló és elkerülő pontszámra volt szükség, így a csoportot *inkább kötődési igényt mutató* csoportnak nevezhetjük. 19 kitöltő kategorizálható ebbe a klaszterbe.

A 3. klaszterbe került válaszadók között egyik faktor tekintetében sincs kiemelkedően magas pontszám. Az önállóság faktorra adott 10-es pontszámmal ketten kerültek be a csoportba, de ezek az értékek is inkább felső korlátként értelmezhetőek. A csoportot „jellegzetes preferenciákat nem mutató” csoportként definiáltuk, 11-en kerültek ebbe a klaszterbe.

A 4. klaszter tartalmazza a 2 elkerülő válaszadót, a jellegzetességek alapján „elkerülő” csoportnak neveztük a negyedik klasztert, melybe mindössze 2 válaszadó került.

A klaszterelemzés alapján tehát arra következtethetünk, hogy a gyerekek különbözőképpen reagálnak az óvodai közegben átélt szeparációs, vagy problémafókuszú helyzetekre. Jelenlegi eredményeink alapján pedig azt feltételezhetjük, hogy mérőeszközünk alkalmas lehet arra, hogy differenciálja az ötéves gyermekeket az óvodapedagógushoz fűződő viszonyuk kötődéses jellemzői alapján.

Az eredmények megvitatása

Az eredeti SAT a gyermekek szüleihez, azaz elsődleges gondozójához kapcsolódó kötődési rendszerét vizsgálja. Az óvodai helyzet és az óvodapedagógushoz való kapcsolat ettől számos, lényeges ponton eltérő. Abban viszont mindkét kapcsolati helyzet egyértelműen megegyezik, hogy akár a szülei környezetében, akár az óvodában nézzük, a legfontosabb feladat a gyermek biztonságérzetének megteremtése. Ennek megfelelően számos, az eredeti SAT-ban megjelenítettekhez hasonló szituáció alkalmas lehet arra, hogy az óvodapedagógus személyét és az óvodai környezetet vizsgáljuk abból a szempontból, hogy miként működik közre a gyermek biztonságérzetének alakulásában.

A kötődésemélet alapján azt feltételeztük, hogy ha az óvodapedagógus személye alapvetően reagáló és odaforduló, akkor a tapasztalatok alapján, súlyos problémahelyzetben segítségkérés, súlyos szeparációs helyzetben pedig kötődésre utaló viselkedés léphet föl a gyerekeknél. Egyáltalán nem biztos azonban, hogy mélyebb, alapvető bizalmon alapuló érzelmi kapcsolat alakul majd ki a gyermek és az óvodapedagógus között, még akkor sem, ha az óvodapedagógus alapvetően hozzáférhető modellként van jelen a gyerekek életében. Ennek a jelenségnek a magyarázata a kötődésemélet szempontjából az, hogy az elsődleges gondozóhoz történő kapcsolódás minősége, a belső munkamodell kialakulása kapcsán, lényegileg befolyásolja a további szociális kapcsolatok alakulását.

Fontos még tisztázni azt is, hogy az óvodai szituációkban adaptív formának minősíthetjük az önállóságot is és a kötődéses jellegű viselkedésmintákat is: azaz megfelelő megküzdésként tekinthetünk arra, hogy ha a gyermek

nem von be senkit a problémák megoldásába, de természetesen arra is, ha bizonyos szituációkban segítséget kér.

A tanulmány egy mérőeszköz kialakításának első lépéseit írja le. A vizsgálat ezen szakasza számos olyan problémára hívhatja föl a figyelmet, amelyek észrevétele központi jelentőségű, ha egy valid, reliábilis teszt létrehozása a cél. A vizsgálatunk során sikerült megvilágítanunk több bizonytalan pontot az eszközfejlesztéssel kapcsolatban, amelyek jövőbeli korrigálása lehetővé teszi, hogy egy olyan mérőeszközt alakítsunk ki, amelynek segítségével érvényes, a valóságra vonatkoztatható megállapításokat tehetünk.

A vizsgálati eredmények alapján a teszttel kapcsolatban az alábbi kérdések merültek föl: a válaszokodók kialakításánál, a szeparációs helyzetek esetében, a SAT instrukcióit vettük alapul, a kategorizálás során felhasználva mind a 21 alkategóriát. Elképzelhető, hogy az óvodapedagógus és a gyerekek kapcsolatában nem értelmezhető mind a 21 szülő-gyermek kapcsolati jellegzetesség, így talán nem érdemes mind a 21 kategóriát felhasználni. Optimalizálni kellene a kategóriák mennyiségét és átgondolni a relevanciájukat óvodai környezetben, ahogy tettük ezt a problémafókuszú helyzetek kategóriáinak kialakítása során is. Érdemes lehet az elkerülés kategóriájának pontozási rendszerét átgondolni. A teszt egyik erőssége lehetne, hogy segítségével az óvodapedagógushoz való kötődés és az óvodai környezetben mutatott önállóság motívumainak feltárása mellett, az elkerülő viselkedést mutató gyerekeket felismerjük, így nagyobb hangsúlyt lehetne fektetni az elkerülés kategória vizsgálatára.

Kutatásunk következő fázisában, az eddig alkalmazott elméleti triangulációs elvek betartása mellett, nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk például a módszertani triangulációs elvek megvalósulására, hiszen ezzel is biztosíthatjuk, hogy egy hiteles mérőeszközt hozunk létre. Mérőeszközünk jelenlegi állapotában nem tesz eleget a megbízhatóság kritériumainak (Cronbach alfa $< 0,6$) de a kapott eredmények kódolásának átgondolásával, a teszt újra tesztelésével növelhető a megbízhatóság.

Összegzés

Kutatásunk célja elsősorban a módszertani lehetőségek bővítése volt a gyerekek és az óvodapedagógus érzelmi kapcsolatának megismerésében. Vizsgálati eredményeinkre, összességében, egy megfelelő kiindulási pontként tekintünk egy, az óvodai környezetben alkalmazható, hiánypótló, kapcsolati-diagnosztikai eszköz kialakításában. Mérőeszközünk pontosítása, fejlesztése lehetővé teszi, hogy az óvodapedagógus és a gyerekek közti kapcsolat jellegzetességei megismerhetővé váljanak, ugyanakkor nem pusztán a jelenségkutatás pozitív hozadékainak feltárása, hanem a teszt prevenciót, intervenciót kívánó helyzetekben való alkalmazási lehetősége is kamatoztatható lenne, különös tekintettel az elkerülésre hajlamos gyerekek felismerésére és segítésére.

Irodalom

- Ainsworth, M. D. S. (1964). Patterns of attachment behavior shown by the infant in interaction with his mother. *Merrill–Palmer Quarterly*, 10(1), 51–58.
- Astington, J. W. (1993). *The developing child. The child's discovery of the mind*. Harvard University Press.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1982/1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.
- Cassidy, J. (2016). The nature of the child's tie. In Cassidy, J. & Shaver, P. R. (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications* (pp. 3–25). Guilford.
- Cicchetti, D., Cummings, E. M., Greenberg, M. T. & Marvin, R. S. (1990). An organizational perspective on attachment beyond infancy: Implications for theory, measurement, and research. In Greenberg, M.T., Cicchetti, D. & Cummings, E.M. (Eds.), *The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation series on mental health and development. Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 3-49). University of Chicago Press.
- Commodori, E. (2013). Preschool teacher attachment, school readiness and risk of learning difficulties. *Early Childhood Research Quarterly*, 28(1), 123-133, <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.03.004>
- F. Lassú Zs. (2011). Kötődés és változatai a szülő mentális sérülékenységének kontextusában. In F. Lassú Zs. (Ed.) *Gyermekek mentálisan sérülékeny családokban* (pp. 51–75). ELTE Eötvös Kiadó.
- Gervai J. (2005). A Budapesti Családvizsgálat. *Alkalmazott Pszichológia*, 7(4), 5-13.
- Hámori E., Dankahzainé H. T., Horváth-Szabó K., Martos T., Kézdy A. & Urbán Sz. (2016). A felnőtt kötődés mérése: A Kötődési Stílus Kérdőív (ASQ-H) magyar változata. *Alkalmazott Pszichológia*, 16(3), 119–144. <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2016.3.119>
- Howes, C. & Ritchie, S. (1999). Attachment organizations in children with difficult life circumstances. *Development and Psychopathology*, 11(2), 251–268 <https://doi.org/10.1017/S0954579499002047>
- Inántsý-Pap J. & Máth J. (2004). A szülőkhez való kötődés és az óvodai társas kapcsolatok. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 59(2), 5–25. <https://doi.org/10.1556/MPSzle.59.2004.2.3>
- Inántsý-Pap J. (2009). *Kötődés és kortárskapcsolatok óvodáskorban*. Kocka Kör Tehetség Gondozó Kulturális Egyesület.
- Inántsý-Pap J. (2020). A kötődésemélet szerepe a korai anya-gyermek kapcsolat jellegzetességeinek azonosításában. In Jávorka G. (Ed.), *Bölcsődevezetők kézikönyve – Kisgyermeknevelők szakmai-módszertani tudástára* (pp. 1–22). Raabe Klett Oktatási Tanácsadó és Kiadó Kft.

- Marvin, R. S. & Britner, P. A. (1999). Normative development: The ontogeny of attachment. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 44–67). Guilford Press.
- Pianta, R.C. & Steinberg, M. (1992). Teacher–child relationships and the process of adjusting to school. In R.C. Pianta (Ed.), *New directions for child development: Vol. 57. Beyond the parent: The role of other adults in children's lives* (pp. 61–80). Jossey Bass
- Péley B. (2000). Az evolúciós gondolkodás szerepe a lelki fejlődés modelljeiben. *Pszichológia*, 20(3), 281–302.
- Slough, N. M. & Greenberg, M. T. (1990). Five-year olds' representations of separation from parents: Responses from the perspective of self and other. *New Directions for Child Development*, 48, 67–84.
- Sroufe, A. (1983). Infant-caregiver attachment and patterns of adaptation in preschool. The roots of maladaptation and competence. In Perlmutter, M. (Ed.), *The Minnesota Symposium on Child Psychology* (pp. 41–81). Erlbaum.
- Tóth E., Regényi E., Takács I., K. & Kasik L. (2009): A kötődéskutatás pedagógiai vonatkozásai. Az anya-gyermek kötődés és zavarai. *Iskolakultúra*, 19(10), 58–75.
- Tóth, I. & Gervai, J. (2005). A kötődés minőségének mérése csecsemő- és óvodáskorban. *Alkalmazott Pszichológia*, 7(4), 14–26.
- Van Ijzendorp, M. H., Goldberg, S., Kroonenberg, P. M. & Frenkel, O.J. (1992). The relative effects of maternal and child problems on the quality of attachment: a meta-analysis of attachment in clinical samples. *Child Development*, 67, 1015–1033.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01665.x>
- Veríssimo, M., Torres, N., Silva, F., Fernandes, C., Vaughn, B.E., & Santos, A. J. (2017). Children's representations of attachment and positive teacher-child relationships. *Frontiers in Psychology*, (8) Article 2270,
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02270>
- Verschueren, K., & Koomen, H. M.Y. (2012). Teacher–child relationships from an attachment perspective. *Attachment & Human Development*, 14(3), 205–211
<https://doi.org/10.1080/14616734.2012.672260>
- Zsolnai A. (1989). A gyermekkori kötődések vizsgálatának lehetőségei. *Pedagógiai Szemle*, 39(5), 430–437.



Nász, B. & Ináncsy-Pap, J.

Aspects of the attitude of kindergarten children to their kindergarten teacher

In our study, we tried to find a new methodological way to characterise the main aspects of the attitude of kindergarten children to their kindergarten teacher. Furthermore we tried to make an appropriate psychological measurement tool to show the peculiarities of this relationship. This paper presents the first steps of developing the tool, based on symbolic representation, and the first results of the research. According to the responses of 45 five-year-old children we can conclude that our test may be able to separate groups in terms of attachment, independence and avoidance factors. By refining our method, we could create a supplementary relationship-diagnostic tool which could help to identify the problems and support to strengthen the connection between the kindergarten teacher and the child.

Keywords: multiple attachment, preschool, symbolic representations, relationship diagnosis

